

Muhammed Abduh'un İslah Düşüncesinde Makâsıd | Ökkeş Özdemir

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2022-2023

Özet

16. yüzyıldan itibaren Avrupa, aydınlanma, uygarlaşma ve sanayileşme yönünden büyük ilerlemeler kaydetmekteydi. Buna mukabil müslümanlar, Kur'an'ın istediği diri ve dinamik ruhlarını kaybetmeye başlamıştı. Bu gelişmeler duyarlı müslümanları bir arayışa, sorunun çözümünü bulmaya ve İslâm dünyasının uyanışına vesile olma arzusuna sevk ediyordu. 19. yüzyıla gelindiğinde artık İslâm dünyası tam anlamıyla bir kargaşa ve kriz içindeydi. İslam dünyasında uyanış hareketinin öncüleri, bir çıkış yolu aramaya başlamıştı. Bu öncülerin başında Muhammed Abduh gelmektedir. Onun çalışmaları, Mısır ve İslâm coğrafyasında büyük yankı uyandırdı. Abduh bu zaman diliminde siyasetten dile, dinden eğitim sistemine kadar birçok alanda ıslah hareketinin öncü ismi oldu. İslah metodunda ise, öze yani Kur'an ve Sünnet'e dönüş, taklidi reddetmek ve çağdaş medeniyeti doğru okuyarak, bunun üzerinden özünde İslam'ın olduğu yeni bir medeniyet oluşturmak vardı. Bütün bunları yaparken de makâsıdı genel anlamıyla dinin ruhu ve gayeleri olarak ele almıştır. Kur'an'ın/vahyin makâsıdı ile aklın makâsıdını birlikte değerlendirmiştir. Böylece karşılaşılan veya karşılaşılabilecek bütün sorun ve sorulara, çözüm ve cevap verebilecek ahlakî bir medeniyet inşa edebilmektedir.

Giriş

Gelenek ve modernite ikileminde farklı düşünce ve yorumların farklı "İslam" algılarına sebep olduğu bilinen bir gerçekliktir. Bu durum, geçmişten günümüze kadar devam edegelmiştir. Aslında bu, insanlık tarihinin genel bir özelliğidir. Buna istinaden Müslümanların kendi tarihinde de geleneği koruma çabası içinde olan gelenekçi ve muhafazakâr bir kanatla, geleneğin zaman içinde değişip gelişen olgu ve olaylara uymayan yönlerini yenileme gayreti içinde olan tecdidci ve ıslahçı bir kanat hep olagelmıştır. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında İslâm dünyasında ıslah ve tecdid hareketi denildiği zaman, ilk akla gelen isimlerin başında hiç kuşkusuz Muhammed Abduh(ö. 1905) vardır.

İlk dönemlerden bugüne farklı isimlerle ifade edilen "makâsıd" kavramı, modern zamanlarda Müslümanlar arasında artan kriz ve sorunlarla birlikte yükselen bir ivme kaydederek daha çok gündeme gelmeye başladı. Bu gelişmeler çerçevesinde bu çalışmada son dönem ıslah ve tecdid hareketinin öncülerinden olan Muhammed Abduh'un ıslah düşüncesinin temel gayeleri ile onun düşüncesinde makâsıd meselesi ele alınacaktır. Abduh'un biyografisi ile ıslah ve makâsıd kavramlarına kısaca temas edilip kavramsal alanın tespitinden sonra Abduh'un dini ıslah düşüncesindeki gayeleri belirlenecektir. Bu bağlamda Abduh'un makâsıd düşüncesinde belirlediği ilkeler açıklanarak makâsıd anlayışı ortaya konulacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Muhammed Abduh

Muhammed Abduh b. Hasen Hayrullah. Türkmen bir ailede 1849(h.1265) yılında Mısır'ın Buhayra'ya bağlı Mahalletü'n-Nasr köyünde dünyaya geldi. Babasının teşvik ve tavsiyesiyle okuma yazmayı öğrendi ve hafızlığını tamamladı. 1862 yılında eğitimini devam ettirmesi için Tanta şehrine gönderildi. Ancak buradaki eğitim metodunu beğenmeyerek, bırakıp köyüne geri döndü. Ve 1865 yılında evlendi. Daha sonra babasını akrabalarından olan Şeyh Derviş Hızır'la görüşünce kendisinde ilme karşı tekrar bir ilgi ve istek başladı. Daha sonraları hayatındaki bütün mânevî hazzı ve içindeki ilim tutkusunu bu kişiye borçlu olduğunu belirtir. Tekrar Tanta'da derslere başlayan Abduh, daha sonra da Kahire'ye gidip Ezher Medresesi'nde öğrenim görmeye başladı. Bu sırada Cemaleddin el-Efgânî ile tanıştı ve 1871 yılından itibaren ondan ri'yâziye, felsefe ve kelâm dersleri aldı. 1877 yılında Ezher'i bitirdi ve ertesi yıl Ezher'e hoca tayin edildi. Urâbî devrimine katıldı ve bu

sebepten dolayı 1881 yılında üç aylığına tutuklu kaldı. Ardından 1882 yılında üç yıl sürgün cezası olarak Beyrut'a sürgün edildi. 1883 yılı sonunda Efgânî'nin isteği üzerine Paris'e geçti. Orada onunla birlikte "el-Urvetu'l-Vuskâ" dergisini çıkardı. Daha sonra Beyrut'a geçerek telif ve tedrisle meşgul oldu. 1889 yılında tekrar Mısır'a döndü. 1895 senesinde kurulan Ezher İdare Meclis'ine üye tayin edildi. 1899 yılında Mısır Müftülüğü'ne getirildi. 1905 yılında hastalandı. 11 Temmuz 1905 tarihinde İskenderiye'de vefat etti. Cenazesi Kahire'ye getirilerek Karâfetü'l-Mücavirîn mezarlığına defnedildi. "Risâletu't-Tevhid" en önemli eseri olmak üzere, "Risâletu't-Vâridat", "el-İslâm ve'n-Nasrâniyye me'a'l-İlm ve'l-Medeniyye" eserlerinden bazılarıdır. [1]

Islah

Sözlük anlamı "iyi ve yararlı" olan salâh kelimesinden türeyen ıslah "düzeltmek, iyileştirmek ve daha iyi bir duruma getirmek" manasında kullanılır. Islah, Kur'an-ı Kerim'de değişik türevleriyle geçtiği kırk ayette "kendisini veya insanlar arasındaki ilişkileri düzeltmek; barışmak, barıştırmak" anlamında kullanılmıştır. İsm-i fâili olan muslih de barıştan, dirlik düzenlik ve esenlikten yana bir tavır takınan müttaki insanları ifade eder. Kur'an terminolojisinde ıslah ifsadın, muslih de müfsidin karşıtıdır. Islah kavramı aynı anlamda hadislerde de geçmektedir.

Modern ıslahçı düşünürler, ortaya koydukları fikrî ve amelî hareketin ilkesel olarak Kur'an'dan kaynaklandığını, Kur'an'da kıssaları anlatılan ıslahçı peygamberlere ve özellikle de Hz. Muhammed'e tâbi olduklarını ve böylece İslam tarihi boyunca belli bir geleneğe sahip olduklarını savundular. Bu savunuya göre bu dünyada insana ıslah ve imar sorumluluğunu veren İslâm'ın, Kur'an ve Sünnet olmak üzere iki temel kaynaktan ifadesini bulmuş teori ve pratiği hayata aktarma çabası var oldukça ıslahçı tavır da var olmaya devam edecektir. Modern ıslah düşüncesi, İslâmî değerleri yeniden ihya amacına yönelik olup Kur'an-ı Kerim'in "iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma" (Âl-i İmrân, 3/104, 110) temel ilkesine ve "Tek istediğim gücümün yettiğince ıslah etmektir" (Hûd, 11/88) ayetini öne çıkardıkları görülmektedir. [2]

Makâsîd

Sözlük anlamı "bir şeyi hedeflemek, ona yönelmek" olan kasd kelimesinden türeyen ve "niyet, amaç" gibi manalarda kullanılan maksîd kelimesinin çoğulu olan makâsîd, İslâmî literatürde genel manada "din", özel manada ise "fıkıh yani ibadetler ve hukuk alanındaki dinî amelî hükümler" manasındaki şer'at kelimesiyle birlikte kullanıldığında "dinin gayeleri/maksatları" ya da "fıkıhın yani naslarda yer alan amelî hükümlerin gayeleri/maksatları" anlamına gelmektedir. Bu ıstılahın ekseriyette fıkıh âlimlerince kullanılması ikinci mananın öne çıkmasına sebep olmuş, hatta zamanla fikhî hükümlerin gayelerini, yani gerek naslarda açıkça belirtilmiş gerekse içtihat yoluyla ulaşılmış dinî-hukukî düzenlemelere hâkim olan amaç unsurunu ifade eden bir tabir haline gelmiştir. Fıkıh literatürünü oluşturan değişik eser türlerinde ve özellikle usul eserlerinde "makâsîdü's-şer'ia, makâsîdü's-şâri', makâsîdü't-teşrî', hikmetü't-teşri, el-makâsîdü's-şer'iyye" ve bazı güncel eserlerde "ehdâfü's-şer'ia, rûhu's-şer'ia" gibi tamlamalarla ifade edilmektedir. Erken dönemde Hakîm et-Tirmizî (ö.320/932), Kaffâl eş-Şâfi (ö. 365/976), el-Cüveynî (ö. 478/1085), Gazzâlî (ö. 505/1111), İzzeddin b. Abdüsselam (ö.660/1262), Karâfî (ö.684/1285), İbn Teymiyye (ö 728/1328), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), özellikle eş-Şâtîbî (ö. 790/1388) ve Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (ö. 1176/1762) gibi isimler makâsîd-i şeria konusuna katkıda bulunmuştur. Son dönemlerde ise Tâhir İbn Âşûr, Şâtîbî'nin yolunu takip ederek Makâsîdü's-şer'î' atî'l-İslâmiyye isimli bu alandaki ilk müstakil eser olma özelliğini taşıyan kitabını telif etmiştir. [3]

Makâsîd, dinin bir bütün olarak hayatın her alanına dair bütüncül ve ilkesel bağlamda gaye ve hikmetlerini ortaya çıkarmayı ve itikad, ahlâk, ibadet ve muamelât ile ilgili hükümlerinde dinin gaye ve hikmetlerini dikkate almayı hedefleyen müstakil bir ilim olma yolunda ilerlemektedir. Fikrî temelleri olarak evrende hiçbir şeyin boş yere yaratılmadığına işaret eden naslardan alan gaye prensibine dayanmaktadır. Gaye fikrinin hukuk alanında hükümlerin maksatlarını belirleyerek hukukun uygulanabilirliğini sürdürme amacıyla ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Mesele en üst maksat olarak, bir Mecelle kaidesi olan " Zararlı olanın def'i, faydalı olanın celbi"

manasındaki maslahat ilkesi çerçevesinde tartışılmıştır. Dinin gayesinin kulların maslahatını temin etme olduğu yönünde müslüman âlimleri arasında görüş birliği bulunmaktadır. Bu görüş birliği ise dini hükümlerin bir gayeye matuf olduğu ve bu üst gayenin de kulların maslahatını temin olduğu yönündeki fikrin naslardan tümevarım yoluyla elde edilmesine dayanmaktadır. Daha çok dinin gönderiliş gayesi ve temel kaynak olan Kur'an'ın indiriliş maksatları çerçevesinde bir anlayış ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Muhammed Abduh'un Islah Metodu ve Makâsîd Düşüncesi

Bu bölümde öncelikle Abduh'un ıslah düşüncesi ve bunun temel ilkeleri belirlenecek ve sonrasında da bu ilkeler çerçevesinde Abduh'un makâsîd anlayışı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Muhammed Abduh'un Islah Düşüncesinin Gayesi/Esasları

Abduh'un düşüncesinin merkezinde, yüksek gayeleri içinde taşıyan Kur'an'ın yer aldığı bilinmektedir. Kur'an'ın gaye ve bütünlüğüne işaret eden ve tefsirin Kur'an'ın gayelerine isabet etmesi gerektiği konusundaki fikirlerinin etkili olduğu izahtan varestedir. Ona göre Kur'an, Müslümanların modern dünyada yapması gereken değişiklikler için gerçek rehberi olup Müslümanların eski ihtişamlarına kavuşmalarının reçetesi için en önemli kaynaktır. [4]

Abduh'un hocası Efgânî, daha çok siyasi alanda yoğunlaşırken Abduh ise çalışmalarını daha çok fikri alanda yapmaya çalışmıştır. Abduh bir yandan Batı ile karşılaşmanın sonucunda ortaya çıkan saf batı taklitçilerini, diğer yandan da geçmiş otoritelerin tümüyle kabul edilmesini eleştirdi. Fıkıhın taklit edilmesi kadar eski kelama da karşı çıkan Abduh, Gazali'nin de içinde bulunduğu ihya hareketinin klasik dönemde belirlenmiş bir çerçevede batılı bilim ve tekniği bir süzgeçten geçirmeye çalıştı. Gazali'den daha ileri giderek akıl konusunda Mu'tezilî bir görüşü benimseyen Abduh'un yapmaya çalıştığı İslam'ın bu iki üç asırlık çizgisiyle modern dünyanın değerlerini birbirine uygun hale getirmektir. Mesela din ile bilimi uzlaştırma çabaları böyle bir yaklaşımın ürünüdür. Bir yandan İslam hakikatini ilk dönemlerdeki gibi yeniden gündeme getirmesi, 20. yüzyılda Selefî hareketlere esin kaynağı oldu. Diğer yandan onun akli tasdiki ve öne çıkarması bazı modernist düşünürlerce Abduh'un meşru kabul edeceği sınırların ötesine geçen bir akılcılık ve modernizm için zemin hazırladı.

Onun eğitim sistemi, ideallerin ve düşüncelerin yeniden canlanmasında önemli katkılar sunmuştur. En gözde öğrencisi Reşîd Rızâ, onun hayatını üç döneme ayırmaktadır. Birincisi, Efgânî'den önceki, Mısır'da taklitçi düşünce ve öğretim yöntemleriyle karşılaşması sırasında düşünsel bunalım. İkincisi, Efgânî ile tanışıp, onun rehberliğinde taklitçi düşüncelerden kurtulduğu dönem. Üçüncüsü ise, Batı kültür ve medeniyeti konusunda bilinçlendiği dönem. Çünkü bu dönemlerde ıslâh düşüncelerinde değişiklik olmuştur. Mısır'ın İngilizler tarafından işgali ve Mısır yönetiminin işgalciler karşısındaki acizliği gibi sebepler ve bu dönemde Efgânî ile birlikte olması onu siyasal alana çekmiştir. Bu dönemde devrimci bir siyasi faaliyete önem vermiş, işgal ve istibdat yönetimine son verip, İslâm ülkelerinin bağımsızlığını ve halkın yönetime katılımını sağlayıp, ıslahat çalışmalarına başlamak istemiştir. Paris'teyken bu durumları görüşmek için Londra'ya gitmesi, fakat girişimlerinin sonuçsuz kalması, el-Urvetü'l-Vüskâ'nın İngiliz Devleti'nin baskısıyla kapatılması ve bu süreçten sonra hocası Efgânî'den ayrılması sonucu siyasetten soğumuş ve amaçlarını gerçekleştirmek için siyasal faaliyetlerden umudu kalmayınca eğitim-öğretim işlerine dönmüştür. Bu süreçte Beyrut'ta kaldığı üç yıl boyunca dinî ıslah çalışmaları ile uğraşmıştır. Ona göre sosyal ve siyasal bütün sorunlar eğitim-öğretim ıslahı ile çözülmeliydi. Mısır'a döndüğünde planları arasında elzem gördüğü toplumun ıslah çalışması için Hidivî ikna ederek Ezher'in öğretim programında birtakım değişiklikler yapmıştır. Örneğin, matematik dersi zorunlu, İslâm Tarihi, Coğrafya ve Kompozisyon dersleri seçmeli dersler haline getirilmiştir. Onun İslâmî eğitim idealinin bir kısmı da akla başvurma yanına, yabancı unsurların ayıklanmasından oluşmaktadır. Bu da onun İslâm'ın kendi kendine yeteceği inancından kaynaklanmaktadır. Abduh'un hedefleri arasında, modern düşünce ile İslam düşüncesini harmanlayarak arasını uzlaştırmak, düşüncüyü taklit zincirinden kurtarmak, dini ayrılığa düşmeden önce ilk Müslümanların anladıkları şekilde anlamak, İslâm toplumu içerisindeki uçurumu gidermek ve böylece onun ahlâkî köklerini güçlendirmek, İslâmî idealleri Batılı modern ve seküler hayatın siyasal, sosyal ve bilimsel

meydan okumalarına cevap verebilecek bir şekilde yeniden yorumlamak ve düzenlemek bulunmaktadır. Yeni çıkan gelişmeler karşısında dini hükümleri uygulayabilmek için içtihadın gerekli olduğunu, yani özgür düşünce olmadan bunun mümkün olmayacağını, içtihat kapısının da kapalı olmadığını ve bu inancın yanlış olduğunu, Müslümanların durumlarının düzelebilmesi için de yeniden yorumlamanın gerekli olduğunu vurgulamaktadır. [5]

Muhammed Abduh, dinî ıslah konusunda dört aşamalı bir metoda sahiptir: Birincisi, Kur'an'a dönmek ve onun eğitimi ile meşgul olmak, böylece din gerçek kaynağına dayanılarak ortaya konacaktır. İkincisi, bid'at ve hurafelerle mücadele etmektir. Üçüncüsü, akıl ile din arasındaki bağları ortaya koymak, aklın dini nasları anlamada hâkimiyetini sağlamaktır. Dördüncüsü ise, çağdaş bilimin müspet yönleri ile İslâmî nasları bağdaştırmaktır. Abduh, ilk iki meselede genel manada Gazali ile İbn Teymiye'nin sentezini oluşturmuştur. Üçüncüsünde Gazali ile İbn Sina'dan yararlandığı görülür. Abduh, Maturidî'nin fikirlerine de yakındır. Ve yine birçok konuda Mu'tezile'den de istifade etmiştir. Bazı yorumcular, onun akıl ve din konusunda İbn Rüşd düşüncesine yakın olduğunu da ifade etmiştir. [6]

Dinî ıslahı gerçekleştirme yöntemi ise üç kısımda ele alınabilir. Birincisi, selef akidesine dönüş ki Abduh'un düşüncesinde önemli bir yeri vardır. O, dini, selefin anladığı usûl ve yöntemle anlayıp ilk kaynaklara yani Kur'an ve Sünnet'e dönmeyi vurgulamıştır. Ve bu yolla toplumsal ıslahı gerçekleştirmek istemiştir. Bu aynı zamanda ruhtan ziyade şekle bağlanmış, manayı unutup lafza takılmış, sabiteleri görmezden gelip değişkenlerin içinde boğulmuş ve böylece kurumsallaşmış dine de bir tepkiyi ifade temektir. Gerçekte bu Abduh'un ifadesiyle "Kur'an dinî"ne, "Muhammed dinî"ne dönme çağrısıdır.

İkincisi, taklidi reddetmek ki Abduh'a göre taklide boyun eğmek, Kur'an'ın manasını ortadan kaldırmak ve Allah'ın kitabı yerine masum olmayan insanların ve hocaların sözlerini benimsemektir. O bu fikirlerini birçok ayetle özellikle Kur'an'ın "atalar dinine" uymayı reddetmesiyle temellendirmektedir. Burada o, "İlahî" olan ile "beşerî" olanı ayırıp, sadece "beşerî" olanın her türlü eleştiriye açıklığını vurgulamıştır. Bu aynı zamanda her türlü bid'at ve hurafeden de uzaklaşmayı ifade eder. Yine ona göre batıyı ve geçmişi taklit, dinî ıslahın önündeki en büyük iki engeldir.

Üçüncüsü, çağdaş medeniyet üzerinde düşünmeyi sağlama fikridir. Abduh'a göre Müslümanlarla modern medeniyete sahip batı arasındaki ilişkinin köle ile efendi arasındaki ilişki gibi olmaması için bu çağdaş medeniyet üzerinde düşünmek gerekir. Ona göre çağdaş medeniyete açılma ve onu benimsemeden maksat, ilim zihniyetini ortaya çıkaracak ahlâka sahip olmaktır. Çünkü gerçek İslam'ın en sadık arkadaşı ilimdir. İslam ve medeniyet yakınlaşması, medeniyetin batı elbisesinde büründüğü kötü ve zararlı yanları yok edilecek ve böylece medeniyet insanî ve ahlâkî ilkeler çerçevesinde ıslah edilecektir. Bu sayede özünü İslam'dan alan yeni bir medeniyet doğacaktır. [7]

Muhammed Abduh'un Makâsıd Düşüncesi

Abduh'un dinî ıslah ve tecdit metodunun temelde iki yönü vardır. Öncelikle din, ruhuna ve maksatlarına aykırı bir şekilde kendisine eklenen her şeyden temizlenip aslına döndürülecektir. Sonrasındaysa toplumun karşı karşıya kaldığı yeni mesele, problem ve sıkıntılara bu asla uygun yeni çözüm ve cevaplar bulunacaktır. [8] Bu onun makâsıd düşüncesinin esasında, makâsıdın genel anlamıyla dinin ruhu ve gayesi olduğunu göstermektedir. Zaten dinin genel maksatları belirlenmeden, doğru bir şekilde özel maksatların tespiti pek de mümkün görünmemektedir.

Abduh'un fikir dünyasında Kur'an en önemli ve temel kaynaktır. Kendi zamanında beliren problemlere, Kur'an merkezli bir çözüm getirmeye gayret etmiştir. Abduh, Kur'an mesajının bütün Müslümanlara iletilmesini, Kur'an'ın anlaşılmasının kolaylığı fikriyle desteklemektedir. Çünkü Kur'an, her okuyanın anlayabileceği bir açıklığa sahiptir ve Kur'an'ı anlayabilmek için araçlara ihtiyaç yoktur. Sadece taklitten arındırılmış bağımsız düşünceye ihtiyaç vardır.

Abduh, arzu ettiği tefsiri anlatırken “İnsanların dünya ve ahiret hayatlarında saadet yollarını gösteren din kitabını anlamaktır. İşte en yüksek gaye budur. Bundan başka konular ona tabi veya onu öğrenmeye vesiledirler.” Burada Kur’an’ın genel maksat ve gayesini ön plana çıkarmaktadır. Tefsiri Kur’an’ı anlama çabası olarak görerek, bu çabanın gayesi de insana iki dünya saadetini göstermektir. Yine bu bağlamda tefsirin en yüksek gayeye ulaşabilmesi için müfessirde olması gereken bazı özellikleri şöyle sıralar: Ruhları hidayete ve amele çekip yönlendirecek surette hükümler, ahlak ve akidede şeriatın hikmetlerinden söz edenin muradını anlamasıdır. Hakiki maksadın bu şartların arkasında olduğunu ve bunun da Kur’an’ın gösterdiği yola tabi olmakla mümkün olacağını söylemiştir. Abduh, işte tefsir okumakta varmak istediği ilk hedefin bu olduğunu vurgulamıştır. Kur’an’ı rehber olarak gören Abduh’un Kur’an’ın doğru anlaşılmasında nesnel bir doğrulama aracı olarak maksatlara ve bütünlüğe işaret ettiği görülmektedir. Ona göre Kur’an’ın maksatlarına yaklaştıran tefsir faaliyeti doğru, maksatlardan uzaklaştıran tefsir faaliyeti ise hatalı ve gereksizdir. Tefsirin gayesi, bu maksatlara ulaştırmaktır. Yine kendisi “Kur’an’ın maksatlarından uzaklaşarak te’vil cihetlerini icat etmeyi, garabete düşmek” olarak ifade etmiştir. [9]

Abduh’un makâsîd düşüncesindeki benimsediği ikinci faktörün ise akıl olduğu görülmektedir. Ona göre İslâm’ın birinci esası, tefekkür ve akıl hükümleri baş tacı etmesidir. Kur’an akıl ve dinin kardeşliğini açık bir şekilde beyan etmiştir. Kur’an’a göre akıl, din gibi bir rehberdir. Akla verdiği önemle, insanın iyi-kötü arasında ayırım yapabilme potansiyeline dikkat çekmektedir. Doğal hukuk düşüncesini temel alarak insanın vahyin etkisi olmaksızın bilebileceği ve karşılaştığı sorunları çözebileceği alanı genişletmek istemektedir. Bu bağlamda evrenin değişmez yasaları olarak tanımladığı sünnetullah kavramına atıfta bulunur. Değişen alanı, insan aklına bırakan Abduh’un, akıl-fıtrat-sünnetullah kavramlarını kullanarak ördüğü düşüncesinde Kur’an, insan için sosyal düzenin değişmeyen temellerinin kaynağıdır ve bu sebeple Kur’an’a yönelmek gerekmektedir.

Sonuç

Muhammed Abduh, İslâm ülkelerinde çeşitli sıkıntıların baş gösterdiğini anlayınca bu problemlerin temelinde yatan sebebin dînî anlayışın değişerek gelmiş olmasına bağladı. Özellikle seküler çevrelerin, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hayata yön veren bilimsel gelişmeleri ve ilkeleri sağlamada dinin geçersizliğini iddia etmesi, Abduh’un rahatsızlığını artırmıştır. Modern çağda dinlerin temel ilkeler bakımından eşit olup birbirine üstünlüğünün olmadığı ve modern çağın bilim-felsefe çağı olduğuna dair fikirler, Abduh’u savunmacı bir durumu düşürmüştür. Batı merkezli olarak ortaya çıkan bu ayrımın Abduh’u geleneksel makâsîd anlayışını ve hem hukuk düşüncesinde hem de Kur’an’ın anlaşılmasında üst maksat ve ilkelerin dikkate alınması konusundaki fikirlerini gündeme getirmeye sevk ettiği söylenebilir. Bundan dolayı Abduh’un, doğru kabul ettiği ve Kur’an merkezli bir makâsîd anlayışı benimsediği görülmektedir. Kur’an’ı anlamada en önemli mesele, onun indiriliş maksadını gözetmektir. Kur’an’ın gönderilmesindeki hikmetleri kavramaktır. Ve bu makâsîd ve hikmetler çerçevesinde yeni çıkan olayları doğru bir şekilde gözlemleyip, hayatın bunlarla ilgili alanlarında doğru ve güzel olanı ortaya koyabilmektir.

Abduh’un hem dînî ıslah metodunda hem de makâsîd düşüncesinde temel iki esas vahiy ile akıldır. Bu ikisinin birlikte doğru ve gayelerine ya da maksatlarına göre okunması ve hayata aktarılması neticesinde yüce ahlâkî değerlerden oluşan bir medeniyet inşa edilecektir.

Kaynakça

Abduh, Muhammed Tefsire Mukaddime , Çev. İsmail Cerrahoğlu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 1-4, (1956 Ankara).

Aydın, Mustafa, “Muhammed Reşîd Rızâ Hayatı, Eserleri, Kişiliği, Tecdîd ve Islâh Anlayışı”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.11, s. 58, (Ağustos 2018).

Boynukalın, Ertuğrul "Makâsîdü's-Şerîa", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003).

İşcan, Mehmet Zeki Muhammed Abduh'un Dinî ve Siyasî Görüşleri , (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998).

Merad, Ali "İslah", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999).

Özervarlı, M. Sait "Muhammed Abduh", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020).

[1] M. Sait Özervarlı, "Muhammed Abduh", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 30/480-485.

[2] Ali Merad, "İslah", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19/143-145.

[3] Ertuğrul Boynukalın, "Makâsîdü's-Şerîa", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/423-427.

[4] Muhammed Abduh, Tefsire Mukaddime , Çev. İsmail Cerrahoğlu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 1-4, (1956 Ankara), 183.

[5] Mustafa Aydın, "Muhammed Reşîd Rızâ Hayatı, Eserleri, Kişiliği, Tecdîd ve Islâh Anlayışı", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.11, s. 58, (Ağustos 2018), 854.

[6] Mehmet Zeki İşcan, Muhammed Abduh'un Dinî ve Siyasî Görüşleri , (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998), 218-220.

[7] İşcan, Muhammed Abduh'un Dinî ve Siyasî Görüşleri, 221-256.

[8] İşcan, Muhammed Abduh'un Dinî ve Siyasî Görüşleri, 246.

[9] Muhammed Abduh, Tefsire Mukaddime, 186.